

СТЕНДАЛ

ЧЕРВЕНО И ЧЕРНО

София, 2014

Преводът е направен по изданието:

STENDHAL (MARIE-HENRI BEYLE)

LE ROUGE ET LE NOIR,

CHRONIQUE DU XIXE SIÈCLE

На корицата: портрет на Стендал, художник Петър Станимиров

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Атанас Далчев, превод, 2014

© Петър Станимиров, художник, 2014

© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-619-152-482-2

СТЕНДАЛ

ЧЕРВЕНО
И
ЧЕРНО

Превод от френски

Атанас Далчев

КОЛЕКЦИЯ „ВЪРХОВЕ“

1. ДЖЕЙМС ДЖОЙС ♦ Одисей
2. ХАНС ЯКОБ ГРИМЕЛСХАУЗЕН ♦ Приключенията на Симплицисимус
3. ДАНИЪЛ ДЕФО ♦ Животът и приключенията на Робинзон Крузо
4. АРТЪР КОНАН ДОЙЛ ♦ Три романа с Шерлок Холмс
5. ДЖОНАТАН СУИФТ ♦ Пътешествията на Гъливер
6. ЧАРЛЗ ДИКЕНС ♦ Големите надежди
7. ХЪРМАН МЕЛВИЛ ♦ Моби Дик
8. РОБЪРТ ЛУИС СТИВЪНСЪН ♦ Избрано
9. АЛФОНС ДОДЕ ♦ Дребосъчето

СЪДЪРЖАНИЕ

— ПЪРВА ЧАСТ —

Градчето.....	11
Кметът	15
Имотът на бедните.....	19
Баща и син	24
Спазряване	28
Неприятност.....	35
Родство по избор	42
Дребни събития.....	51
Вечер на село	58
Голямо сърце и малко благосъстояние.....	65
Една вечер.....	68
Пътуване	73
Ажурените чорапи	79
Английските ножички.....	84
Петелът пропя	87
На другия ден	92
Първият помощник	97
Кралят във Вериер	102
Мисленето е страдание.....	113
Анонимните писма.....	121
Диалог с един господар	125
Така постъпваха през 1830 година	136
Огорченията, които носят големите служби.....	147

Една столица	160
Семинарията.....	166
Човешкият род или това, което липсва на богатия.....	173
Първ житейски опит	182
Процесията	186
Първото повишение.....	193
Един честолюбец.....	206

— ВТОРА ЧАСТ —

Селски развлечения	223
Първо излизане в обществото	232
Първи стъпки.....	239
Домът Дьо ла Мол.....	243
Чувствителността на високопоставената набожна дама.....	254
Отсенки на произношение	257
Пристигъл от подагра	263
Кой орден отличава човека.....	270
Балът.....	279
Кралица Маргарита	287
Властта на една млада девойка.....	294
Дали не е някой Дантон?.....	298
Заговор	304
Мисли на млада девойка	312
Не е ли заговор това?.....	318
Един часът след полунощ.....	323
Старинната сабя.....	330
Жестоки мигове.....	335
Опера „Буф“	340
Японската ваза.....	348
Тайното послание.....	354

Разискванията.....	359
Духовенството, горите, свободата.....	366
Страсбург	374
На служба при добродетелта.....	380
Благонравната любов	386
Най-добрите черковни длъжности.....	390
Манон Леско.....	394
Досада.....	398
Ложа в опера „Буф“	402
Да я държи в страх.....	406
Тигър	412
Адът на безсилието	417
Човек с ум	423
Буря	429
Нерадостни подробности.....	434
Кулата.....	442
Един всемогъщ човек	446
Козните	452
Спокойствието.....	456
Съдът.....	460
	467
	472
	477
	484

ПЪРВА ЧАСТ

Истината, горчивата истина.

– Дантон –

ГЛАВА 1

ГРАДЧЕТО

*Put thousands together less bird,
But the cage less gay.¹*

Хобс

Градчето Верьер може да мине за едно от най-красивите във Франш-Конте. Белите му къщи с островърхи стрехи, покрити с червени керемиди, се ният по склона на един хълм, дето китки от могъщи кестени бележат и най-малките извивки. На няколкостотин стъпки под укрепленията му, някога построени от испанците, а сега станали руини, тече Ду.

¹ Дори да сложиш заедно хиляда птички, те пак ще бъдат тъжни в кафеза.

Висока планина, едно разклонение на Юра, заслания Верииер откъм север. Назъбените върхове на Вера се покриват със сняг още с първите октомврийски студове. От планината се спуща един поток, прекосява Верииер, преди да се влее в Ду, и движи голям брой дъскорезници: тази проста промишленост дава поминък на мнозинството от жителите, които са по-скоро селяни, отколкото граждани. Ала не с тези дъскорезници се е замогнало градчето. На фабриките за щампосани – или както ги наричат мюлузки – платове се дължи общото благосъстояние, което след падането на Наполеон е позволило да се възобновят фасадите на, кажи-речи, всички къщи във Верииер.

Едва влязъл в града, оглушава те грохотът на една боботеща и страхотна на вид машина. Повдигани от едно колело, което водата на потока върти, двадесет тежки чука падат с трясък, от който настилката на улицата се тресе. Всеки един от тези чукове произвежда всекидневно по не знам колко хиляди гвоздеа. Млади, свежи и красиви девойки подлагат под ударите на огромните чукове късчета желязо, които тозчас се превръщат в гвоздеи. Тази работа, толкова груба наглед, е едно от онези неща, които най-много учудват пътешественика, проникнал за пръв път в планините, които отделят Франция от Швейцария. Ако, когато влиза във Верииер, пътешественикът запита чия е тази хубава фабрика за гвоздеи, която оглушава възлизашите по главната улица хора, ще му отговорят провлечено: „Хе, че тя е на господин кмета!“

И ако пътешественикът се спре макар и за няколко минути на главната улица на Верииер, която се изкачва от брега на Ду чак до върха на хълма, можеш да се обзаложиш сто срещу едно, че той ще срещне един едър мъж с угрижено и важно лице.

Щом се появи той, всички бързо свалят шапки. Косите му са посивели, облеклото – сиво. Той е кавалер на няколко ордена, има високо чело, орлов нос и изобщо лицето му се отличава с донейде правилни черти: при пръв поглед човек намира дори, че то съчетава достойнството на селския кмет с оня вид приятност, която още може да се срещне у 48–50-годишни хора. Но скоро пътешественикът парижанин бива неприятно изненадан от израза на самодоволство и самомнителност, примесени с някаква ограниченост и липса на въображение. Той схваща най-сетне, че дарбата на тоя човек се изчерпва със способността му да застава другите да му плащат точно това, което му дължат, а сам да плаща дълга си колкото се може по-късно.

Такъв е кметът на Верииер – господин Дьо Ренал. Пресякъл улицата с важна походка, той влиза в кметството и се изгубва от очите на пътешественика. Но ако пътешественикът продължи разходката си, ще съзре сто крачки по-нагоре една доста хубавичка къща и през решетчатата желязна ограда до нея – вели-

колепни градини. Отвъд тях се вижда линията на кръгозора, очертана от хълмовете на Бургундия и създадена сякаш нарочно за наслада на очите. Тази гледка кара пътешественика да забрави отровената от дребните парични интереси атмосфера, в която започва да се задушшава.

Той научава, че къщата е на господин Дьо Ренал. Верриерският кмет дължи на парите, спечелени от голямата фабрика за гвоздеи, това хубаво жилище от дялан камък, което се довършва в тоя момент. Неговият род, казват, бил испански, старинен и уж се бил преселил в тия места много преди да бъдат те завоювани от Луи XIV.

От 1815 г. той се срамува, че е индустриалец: 1815 г. го направи кмет на Верриер. Терасовидните стени, които крепят различните площи на тази великолепно градина, слизаща от тераса на тераса до река Ду, са също награда на господин Дьо Ренал за умението му в железарската търговия.

Съвсем не очаквайте да намерите във Франция онези живописни градини, които заобикалят промишлените градове на Германия: Лайпциг, Франкфурт, Нюрнберг и др. Във Франш-Конте колкото повече зидове градите, колкото с повече камъни, наредени едни върху други, отрупват имота си, толкова повече право на уважение придобиват в очите на съседите си. Градините на господин Дьо Ренал, накръстосани със зидове, предизвикват такова възхищение и за това, че той е купил със злато някои и други малки парцели, на които те се простират. Ето например дъскорезницата, чието необикновено местоположение на брега на Ду ви е поразило при влизането ви във Верриер и на която сте видели името Сорел, написано с исполински букви върху една дъска над покрива, се намираще преди шест години на това място, върху което издигат сега стената на четвъртата тераса от градината на господин Дьо Ренал.

Въпреки гордостта си господин кметът трябваше да уговаря дълго стария Сорел, твърдоглав и упорит селянин; той трябваше да му брои немалко жълтици, за да го склони да премести дъскорезницата си другаде. Що се отнася до *общинската* вада, която караше триона, господин Дьо Ренал с влиянието, на което се радва в Париж, успя да издейства да я отбият. С това благоволение той се сподоби след изборите от 182* г.

Той даде на Сорел два хектара – срещу половин на петстотин крачки по-долу до брега на Ду. И макар това място да беше много по-изгодно за търговията му с елови дъски, бай Сорел, както го наричат, откакто е станал богат, съумя да измъкне от нетърпението и *собственическата страст*, която бе обхванала съседа му, една сума от шест хиляди франка.

Наистина умните глави на градчето не одобряваха тази спогодба. Веднъж, преди четири години, един неделен ден, когато се връщаше от черква, облечен

в кметското си одеяние, господин Дьо Ренал видя отдалеч как старият Сорел, заобиколен от тримата си синове, го гледа и му се подсмива. Тази усмивка хвърли съдбоносна светлина в душата на господин кмета, оттогава той мисли, че е могъл да направи размяната на по-евтина цена.

За да заслужиш общественото уважение във Верииер, твърде важно е, когато зидаш много стени, да не приемеш някакъв план, донесен от италианските зидари, които напролет преминават клисурите на Юра на път за Париж. Подобно нововъведение би спечелило на неблагоприятния строител навеки славата на *луда глава* и той би бил завинаги загубен в очите на благоразумните и умерени хора, от които зависи уважението във Франш-Конте.

Право да си кажем, тези умници упражняват най-досаден деспотизъм; и поради тази гнусна дума животът в малките градове е непоносим за всеки, който е живял в голямата република, наречена Париж. Тиранията на мнението – и какво мнение само! – е също тъй *глупава* в малките френски градчета, както и в Съединените американски щати.

ГЛАВА 2

КМЕТЪТ

*Общественото значение! Ша малко
ли е това, господине? Почитта на
глупците, смайването на децата,
завистта на богатите, презрението
на мъдреца...*

Барнав

За щастие на господин Дьо Ренал – и неговото име като администратор – дотрябва да се издигне една грамадна *подпорна стена* покрай булеварда за разходка, който минава по хълма, на стотина стъпки над река Ду. Благодарение на това прекрасно местоположение оттук се виждат едни от най-живописните изгледи на Франция. Но всяка пролет дъждовните води разравяха булеварда, изкопаваха трапища по него и го правеха непроходим. Това неудобство, чувствано от всички, по една щастлива случайност накара господин Дьо Ренал да обезсмърти управлението си с изграждането на една стена, висока двадесет стъпки и седемдесет-осемдесет метра дълга.

Парапетът на тази стена, за която господин Дьо Ренал трябваше да пътува три пъти до Париж, защото предпоследният министър на вътрешните работи се обяви за смъртен враг на Вериерския булевард, парапетът на тази стена се издига сега на четири стъпки над земята. И сякаш напук на всички сегашни и минали министри го украсяват в тоя момент с плочи от дялан камък.

Колко пъти, унесен в спомени за парижките балове, напуснати предната вечер, опрял гърди върху тези големи каменни блокове с хубав сив цвят, преливащ към синкав, аз потапях взор в долината на Ду! Оттатък, върху левия бряг, лъкатушат пет-шест долинки, в дъното на които окоото различава много ясно малки поточета. След като са тичали от водопад на водопад, те се вливат най-сетне в Ду. Слънцето в тия планини е много силно и когато то грее от отвесно, пътешественикът намира подслон за своите мечти върху тази тераса под великолепните явори. Своя бърз растеж и хубава, биеща на синьо зеленина те дължат на докараната пръст, която господин кметът е заповядал да наслагат зад огромната подпорна стена, защото въпреки съпротивата на общинския съвет той разшири булеварда повече от шест стъпки (аз го похвалявам за това, макар той да е ултра-роялист, а аз – либерал); затова по негово мнение и по мнението на господин Валено, щастливия директор на приюта за бедни във Вериер, тази тераса не отстъпва по нищо на терасата в Сен-Жермен-ан-Ле.

Що се отнася до мен, аз намирам само един недостатък в *Алеята на верността* – това официално наименование се чете на петнадесет-двадесет места, написано върху мраморни плочи, за които господин Дьо Ренал получи още един кръст, – не харесвам аз в Алеята на верността варварския начин, по който властта нарежда да се кастрят и стрижат до кора тези могъщи явори. Вместо да наподобяват с ниските си, кръгли и приплеснати корони най-просташките градинарски зеленчуци, те биха могли спокойно да добият онези великолепни форми, които имат яворите в Англия. Но волята на господин кмета е непреклонна и два пъти годишно всички дървета, принадлежащи на общината, биват безжалостно осакатявани. Местните либерали приказват – ала те преувеличават, – че ръката на общинския градинар е станала още по-жестоката, от както викарият господин Маслон се е научил да си присвоява добива от това стрижене.

Този млад духовник бе изпратен от Безансон преди няколко години, за да наблюдава абата Шелан и още няколко свещеници в околностите. Един стар полкови хирург, участник от похода в Италия, оттеглил се на почивка във Вериер, който бил приживе според господин кмета едновременно якобинец и бонапартист, се осмели един ден да се оплаче пред него за редовното обезобразяване на тези хубави дървета.

– Обичам сянката – отвърна господин Дьо Ренал с онази отсенка от високомерие в гласа, която подхожда, когато се говори с един хирург, кавалер на Почетния легион, – обичам сянката, затова нареждам да подрязват *моите* дървета, за да дават те сянка, и не разбирам за какво служи едно дърво, ако не може, както полезният орех, *да носи доход*.

Ето великата дума, която решава всичко във Верриер: да носи доход. До нея, само до нея се свеждат мислите на повече от три четвърти от обитателите.

Да носи доход – ето основанието, което решава всичко в това градче, което ви се е сторило толкова красиво. Чужденецът, който дохожда, пленен от красотата на околните прохладни и дълбоки долини, си въобразява отначало, че жителите му са възприемчиви за *хубавото*: те говорят много често за хубостта на своя край; не може да се отрече, че те държат много на нея; но затова, защото тя привлича чужденци, чиито пари обогатяват стопаните на ханищата, а това по силата на градските налози автоматично *носи доход за града*.

През един хубав есенен ден господин Дьо Ренал се разхождаше по Алеята на верността, хванал под ръка жена си. Слушайки мъжа си, който говореше с важен вид, госпожа Дьо Ренал следеше с неспокойно око движенията на три момченца. Най-голямото, което можеше да има единадесет години, се доближаваше много често до парапета с явното намерение да се покачи на него. Един мек глас изричаше тогава името Адолф и детето се отказваше от честолюбивия си замисъл. Госпожа Дьо Ренал изглеждаше жена на тридесет години, но още доста красива.

– Да гледа само да не се разкайва после тоя господинчо от Париж – казваше господин Дьо Ренал с оскърбен тон и неговите бузи изглеждаха още по-бледи от обикновено. – Аз все имам някой и друг приятел при двора...

Но макар и да се каня да ви говоря за провинцията в продължение на двеста страници, все пак не съм такъв варварин, че да ви мъча с дългия ход и *сложните усуквания* на един провинциален разговор.

Тоя господинчо от Париж, тъй омразен на верриерския кмет, бе не друг, а господин Апер, който преди два дни беше се изхитрил да проникне не само в затвора и приюта за бедни във Верриер, но и в болницата, управлявана безвъзмездно от кмета и най-видните собственици в града.

– Но – отвърна плахо госпожа Дьо Ренал – какво лошо може да ви направи този господин от Париж, щом като вие управлявате имота на бедните с такава добросъвестност и честност?

– Той е дошъл само за да ни охули, а после ще помести статии в либералните вестници.

– Та вие не ги четете никога, друже мой.

– Но хората ни приказват постоянно за тези якобински статии: всичко това ни отвлича и *ни пречи да правим добро*¹. Колкото за мен, аз никога няма да прос-тя това на кюрето.

¹ Исторически израз. – Б.а.

ГЛАВА 3

ИМОТЪТ НА БЕДНИТЕ

*Един добродетелен свещеник, чужд
на сплетните, е цяло провидение за селото.*

Фльори

Трябва да кажем, че свещеникът на Верьер, който, макар и осемдесетгодишен старец, беше запазил благодарение пресния въздух на планините желязно здраве и желязен характер, имаше правото да посещава във всяко време затвора, болницата и дори приюта за бедни. И господин Апер, който носеше препоръчително писмо от Париж до свещеника, има благоразумието да дойде в това малко любопитно градче точно в шест часа заранта. Начаса той отиде в свещеническият дом.

Като четеше писмото, което му беше писал маркизът господин Дьо ла Мол, пер на Франция и най-богатият собственик в областта, отец Шелан се замисли.

„Аз съм стар и мен ме обичат тук – каза си най-сетне той полугласно, – няма да посмеят!“ И веднага, като обърна към дошлия парижанин очи, дето въпреки напредналата му възраст гореше свещеният огън, който свидетелстваше за радостта, с която бе готов да извърши една добра, макар и малко опасна постъпка, каза:

– Елате с мен, господине, но, моля ви се, пред тъмничаря и главно пред надзирателите на приюта за бедни недейте казва нищо за това, което ще видим.

Господин Апер разбра, че има работа със сърцат човек: той тръгна с почтени свещеник, посети затвора, болницата, приюта, зададе немалко въпроси и въпреки странните отговори не си позволи да изкаже ни най-малък укор.

Посещението трая няколко часа. Свещеникът покани господин Апер на обяд, но господин Апер отказа под предлог, че трябвало да пише писма: той не желал да компрометира повече своя великодушен водач. Към три часа тия господа се отправиха да завършат прегледа на приюта за бедни, а след това се върнаха пак в затвора. Там те намериха на вратата тъмничаря – кривоног гигант, шест стъпки висок; грозната му физиономия от страха беше станала от-вратителна.

– Ах, господине – каза той на свещеника, щом го зърна, – този господин, който виждам с вас, не е ли господин Апер?

– Та що от това? – каза свещеникът.

– Ама аз от вчера имам най-строго нареждане – господин префектът го е изпратил с един стражар, който е трябвало да препуска цяла нощ – да не пушам господин Апер в затвора.

– Заявявам ви, господин Ноару – каза свещеникът, – че този гост, който е дошъл с мен, е господин Апер. Признавате ли, че аз имам право да влизам в затвора по всяко време на деня и на нощта и мога да взема със себе си, когото поискам?

– Така е, господин кюре – отвърна тъмничарят глухо, навел глава като булдого, когото страхът от пръчката кара да се покори по неволя, – само че, господин кюре, аз имам жена и деца и ако някой ме обади, ще ме уволнят; аз живея само от службата си.

– И на мен ще ми е жал да загубя моята – подзе добрият свещеник с все поразвълнуван и по-развълнуван глас.

– Но има разлика между нас! – възкликна живо тъмничарят. – Всички знаят, господин кюре, че вие имате осемстотин франка доход, хубавичък имотец...

Ето такива събития, тълкувани, преувеличавани по най-различни начини, разжегваха от два дена всички долни страсти в градчето Верьер. И в тоя миг те бяха предмет на малката препирня между господин Дьо Ренал и жена му. Заранта, заедно с господин Валено, директор на приюта за бедни, той бе отишъл у свещеника, за да му изрази силното си недоволство. Господин Шелан нямаше никакъв покровител; той почувства цялата заплаха на техните думи.

– Добре, господа, аз ще бъда третият свещеник, когото на осемдесетгодишна възраст уволняват в тоя край. От петдесет и шест години служа тук; кръстият съм комай всички жители на града, който беше обикновена паланка, когато дойдох. Венчавам всеки ден млади хора, чиито дядовци съм венчал едно време. Верьер е моето семейство; но когато видях чужденеца, казах си: „Тоя човек, дошъл от Париж, може и наистина да е либерал; такива се навъдиха много; но какво лошо може да направи той на нашите бедняци и на нашите затворници?“

Но нападките на господин Дьо Ренал и главно нападките на господин Валено, директора на приюта за бедни, ставаха все по-обидни и по-обидни.

– Добре тогава, господа, уволнете ме – провикна се старият свещеник с разтреперан глас. – Аз, все едно, няма да напусна тоя край. Всички знаят, че преди четиридесет години наследих една нива, която ми донася осемстотин франка. Ще живея от тоя приход. Не правя никакви спестявания от службата си, господа, и затова може би не се плаша много, когато ми казват, че ще ми я вземат.

Господин Дьо Ренал живееше много сговорно с жена си; но като не знаеше какво да отговори на въпроса, който тя му повтаряше плахо: „Какво лошо може да стори този господин от Париж на затворниците?“, той беше готов да се разсърди съвсем, когато тя изведнъж нададе вик. Вторият от синовете им беше се покачил върху парапета на стената и тичаше по него, макар тази стена да се издигаше на повече от двадесет стъпки над лозето, което се намираше от другата страна. От страх да не стресне сина си и да не го накара да падне, госпожа Дьо Ренал не се решаваше да му извика. Най-сетне детето, което се радваше на своето юначество, се озърна към майка си и като я видя побледняла, скочи на алегата и се затече към нея. Скараха му се както трябва.

Това малко събитие промени предмета на разговора.

– Искам без друго да взема Сорел, сина на дъскорезеца – каза господин Дьо Ренал, – той ще надзирава децата, защото те почнаха вече да вършат пакости. Той е млад свещеник или нещо такова, знае латински порядъчно и ще помогне на децата да напреднат в учението; кюрето казва, че имал твърд характер. Ще му дам триста франка и храната. Имах някакви съмнения относно нравствеността му; тъй като беше любимец на оня стар хирург, кавалер на Почетния легион, който под предлог, че е роднина на Сореловци, беше се поселил у тях. Твърде възможно тоя човек да е бил всъщност таен агент на либералите; той казваше, че планинският въздух помагал на задуха му; но кой знае дали беше така. Беше участвал във всички походи на *Буонапарте* в Италия и дори когато гласуваха на времето за империята, разправят, бил писал *не*. Този либерал учеше на латински Сореловия син и му остави грамадата книги, които беше донесъл със себе си. Затова аз нямаше да се реша никога да довеждам сина на дърводелеца при децата ни; но кюрето, тъкмо в навечерието на случката, поради която се скарах завинаги с него, ми каза, че тоя Сорел от три години изучавал богословие и се канел да постъпи в семинарията; значи той не е либерал и знае латински.

За тая спогодба имам и други съображения – продължи господин Дьо Ренал, като изглежда жена си с дипломатичен вид. – Валено се гордее страшно с двата хубави нормандски коня, които наскоро купи за каляската си. Но нà, децата му си нямат възпитател.

– Че той би могъл да ни го отнеме.

– Значи ти одобряваш моя план? – каза господин Дьо Ренал, като благодари с усмивка на жена си за прекрасната мисъл, която ѝ беше дошла наум. – И така значи, решено е.

– Ах, боже мой, колко бързо решаваш ти, друже, работите!

– Защото аз съм човек с характер. На, и кюрето се убеди в това. Нека не се лъжем, заобиколени сме тук отвсякъде с либерали. Всички тези търговци на платове ни завиждат, сигурен съм; двама-трима са станали богаташи; нека тогава видят как децата на господин Дьо Ренал отиват на разходка, водени от *своя възпитател*. Това ще им внуши уважение. Моят дядо ни разказваше често, че на младини имал възпитател. Тая работа ще ми струва навярно стотина екю, но трябва да смятаме, че това е необходим разход за поддържане на нашето обществено положение.

Това внезапно решение накара госпожа Дьо Ренал силно да се замисли. Тя беше снажна, добре сложена жена, която някога е минавала, както се казва, за първа хубавица в тоя планински край. Тя имаше нещо просто в облика си и нещо младежко в походката си; с тази наивна грация, пълна с невинност и живост, тя би могла дори да събуди у един парижанин представата за някаква скрита страст. Но ако узнаеше, че би могла да има подобен успех, госпожа Дьо Ренал би умряла от срам. Кокетството и предвзетостта не бяха навещавали никога сърцето ѝ. Мълвеше се, че господин Валено, богатият директор на приюта за бедни, я ухаждал, но безуспешно, и това беше спечелило необикновена слава за добродетелта ѝ; защото този господин Валено, млад едър мъж, с могъщо телосложение, с румено лице и грамадни черни бакенбарди, беше един от тези груби, безсрамни и шумни хора, които в провинцията наричат хубави мъже.

Госпожа Дьо Ренал, извънредно плахо същество, с много неравен, види се, характер, се дразнеше особено от постоянната врътливост и оглушителните възгласи на господин Валено. И тъй като тя странеше от всичко, което във Верриер наричаха веселие, за нея разправяха, че твърде много се гордеела с произхода си. Тя дори не помисляше за това, но беше много доволна, че жителите на града идваха по-рядко у нея. Няма да скрием, че тя минаваше за глупачка в очите на *техните* дами, защото не правеше никаква политика на мъжа си и изпускаше най-сгодните случаи да го накара да ѝ купи хубави шапки от Париж или Безансон. Да я оставят да скита сама из хубавата си градина – тя не искаше нищо друго.

Това бе наивна душа, която никога не беше се одързостявала да съди мъжа си и да си признае, че се отегчава с него. Тя предполагаше, без да се замисля върху това, че между мъж и жена не съществуват по-нежни отношения. Оби-

чаше най-вече господин Дьо Ренал, когато той ѝ говореше за своите планове относно децата им, едното от които предназначаваше за военен, другото за чиновник, а третото за служител на черквата. Изобщо намираще, че господин Дьо Ренал е много по-малко отегчителен от всички нейни познайници.

Това беше разумно съпружеско мнение. Кметът на Вериер беше се прославил с духовитостта си и главно с добрия си тон благодарение на половин дузина шеги, които беше наследил от чичо си. Старият капитан Дьо Ренал преди революцията служеше в пехотинския полк на негова светлост Орлеанския дук и когато отиваше в Париж, биваше приет в салоните на принца. Там той беше видял госпожа Дьо Монтесон, знаменитата госпожа Дьо Жанлис, изобретателя на Пале-Роял господин Дюкре. Тези лица се явяваха постоянно в анекдотите на господин Дьо Ренал. Но малко по малко за него стана истинско мъчение да си спомня тия неудобни за разказване работи и от известно време той повтаряше само при тържествени случаи своите истории за Орлеанския дом. Тъй като покрай другото беше много вежлив, освен в случаите, когато ставаше дума за пари, той минаваше с право за най-аристократичната личност във Вериер.

ГЛАВА 4

БАЩА И СИН

*E sara mia colpa,
Se cosi e?¹*

Макиавели

„Жена ми е наистина голяма умница! – казваше си на другата заран в шест часа кметът на Верьер, като слизаше към дъскорезницата на бай Сорел. – Каквото да ѝ казах, за да запазя превъзходството, което ми принадлежи, не ми дойде и наум, че ако не взема този малък абат Сорел, който, разправят, знаел латински като ангел, директорът на приюта, този неспокоен дух, би могъл като мен да дойде до същата мисъл и да ми го отнеме. С какво самодоволство би говорил тогава за възпитателя на децата си!... Но този възпитател, когато постъпи при мен, ще носи ли расо, или не?“

Господин Дьо Ренал беше погълнат от съмнения по този въпрос, когато видя отдалеч един селянин, човек, кажи-речи, шест стъпки висок, който още от съмнало, личеше си, беше се заловил да мери трупите, наслагани покрай Ду върху пътя. Селянинът, изглежда, не остана много доволен, като видя да се приближава към него господин кметът, защото трупите задръстваха пътя и стоенето им на това място не бе позволено.

Бай Сорел – това беше той – се учуди много и се зарадва още повече на необикновеното предложение, което му направи господин Дьо Ренал за сина

¹ И виновен ли съм аз, ако е така?

му Жулиен. При все това той го изслуша с она недоволено-тъжен и равнодушен израз на лицето, с който така умело прикриват хитростта си тукашните планинци. Роби по време на испанското владичество, те са запазили и досега тази черта на египетския феллах.

В отговор Сорел отпърво преповтори надълго и нашироко всички почти телни изрази, които знаеше наизуст. Докато ломотеше тези безсмислени думи с несръчна усмивка, която още по-силно подчертаваше коварния и почти измамнически вид, присъщ на физиономията му, будният ум на стария селянин се мъчеше да открие каква причина кара тоя толкова почтен човек да иска да вземе при себе си неговия син нехранимайко. Той беше много недоволен от Жулиен, а тъкмо за него господин Ренал му предлагаше изневиделица триста франка заплата на година, с храна, та дори и облекло. Това последно условие, което по някакво вдъхновение бай Сорел се досети да предави, беше също прието от господин Дьо Ренал.

Това искане поразя кмета. „Щом Сорел не е възхитен и доволен от предложението ми, както би трябвало да се очаква, явно е – каза си той, – че е получил такива предложения от другаде; а от кого могат да дойдат те, ако не от господин Валено?“ Напразно господин Дьо Ренал настояваше пред Сорел да даде съгласието си веднага: лукавият стар селянин отказваше упорито; искал, разправяше той, да се посъветва със сина си, като че в провинцията един богат баща се съветва с голия си като тояга син освен така, за очи.

Водната дъскорезница се състои от навес до брега на някоя вада. Покривът му се крепи на дървен скелет, опрян на четири дебели дървени стълба. На осемдесет стъпки височина наред навеса се вижда един трион, който се движи нагоре-надолу, докато един много прост механизъм придвижва към този трион дървен труп. Водата върти колелото, а то привежда в действие този двоен механизъм, който, от една страна, издига и спуска триона, а от друга – бутва полекичка гредата към триона, който я разбичва на дъски.

Като се приближи до работилницата си, бай Сорел повика Жулиен с гръмовит глас; никой не се обади. Той видя само големите си синове, същински исполини, които одялваха с тежките си брадви еловите дънери, за да ги отнесат после при триона. Като се стараеха да следват точно черната черта, отбелязана върху трупите, те с всеки удар на брадвата отделяха огромни трески. Те не чува гласа на баща си. Той се отправи към навеса; като влезе вътре, подири напразно Жулиен на мястото, където трябваше да стои при триона. Зърна го пет-шест стъпки по-нагоре, яхнал една от гредите на покрива. Вместо да следи внимателно действието на целия механизъм, Жулиен четеше. Нямаше нищо по-омразно от това за стария Сорел; той би простил може би на Жулиен тънката му снага,

немного пригодна за тежка физическа работа и тъй различна от снагата на по-големите му братя; но тази страст към четене му бе противна; той самият не знаеше да чете.

Той извика два-три пъти Жулиен, но напразно. Вниманието, с което младежът четеше книгата си, повече от шума на триона му попречи да чуе страшния глас на баща си. Най-сетне, въпреки годините си баща му рипна пъргаво върху дървото, сложено под триона, а оттам върху напречната греда, която поддържаше покрива. Един силен удар запрати във вадата книгата, която държеше Жулиен; друг също тъй силен удар се стовари върху главата му и го накара да загуби равновесие. Той щеше да падне на дванадесет или петнадесет стъпки по-долу сред лостовете на работещата машина, които щяха да го надробят, но баща му го задържа, както падаше, с лявата си ръка.

– Ах ти, мързеливецо! Така ли винаги ще четеш проклетите си книги, вместо да наглеждаш триона? Чети ги, колкото щещ, вечер, когато отиваш да си губиш времето при кюрето.

Жулиен, макар и зашеметен от силния удар и целият окървавен, се приближи до отреденото му място при триона. На очите му бяха избликлинали сълзи не толкова от телесна болка, колкото заради загубата на любимата му книга.

– Слез, говедо, искам да поприказвам с теб.

Гърмолът на машината попречи и тоя път на Жулиен да чуе заповедта. Баща му, вече слязъл, като не искаше да се качва пак горе, грабна един дълъг прът, с който брулят орехи, и го удари с него по рамото. Щом Жулиен скочи на земята, старият Сорел го избута грубо пред себе си и го погна към къщи. „Бог знае какво ще прави с мен!“ – мислеше си младият човек. Пътем той погледна тъжно във вадата, дето беше паднала книгата му; тя беше най-любимата от всичките му книги – „Спомените от Света Елена“.

Той вървеше с пламнали бузи, навел очи. Беше дребничък младеж на осемнадесет-деветнадесет години, хилав наглед, с неправилни, но нежни черти и орлов нос. Големите му черни очи, които в минути на спокойствие свидетелстваха за размисъл и страст, горяха в тоя миг от най-свирепа омраза. Тъмнокестенявите му коси, изникнали ниско, закриваха челото му и в минути на гняв му придаваха зъл вид. Между безкрайните разновидности от човешки физиономии едва ли ще се намери друга, която да се отличава с такова поразително своеобразие. Стройният му и пристегнат стан показваше повече гъвкавост, отколкото сила. От най-ранна младост прекомерно замисленият му вид и голямата му бледнина навеждаха баща му на мисълта, че синът му няма да живее дълго или ще живее, за да бъде бремене на семейството. Презиран от всички домашни, той ненавиждаше братята и баща си; в неделните игри на мегдана винаги го надвиваха.

Но от година насам той разхубавя и някои измежду момичетата взеха да се обаждат съчувствено за него. Презиран от всички като слабо същество, Жулиен обожаваше стария полкови хирург, който един ден се беше осмелил да говори на кмета за яворите.

Този хирург откупваше понякога от бай Сорел сина му за цял ден и му преподаваше латински и история, тоест онова, което знаеше по история – похода от 1796 г. в Италия. Преди смъртта си той му завеща Кръста на Почетния легион, остатък от пенсията си и тридесет-четиридесет тома книги, най-ценната от които беше паднала преди малко в общинската вада, отбита благодарение на връзките, които имаше господин кметът.

Едва влязъл вкъщи, Жулиен усети на рамото си могъщата ръка на баща си; той затрепера, очаквайки нови удари.

– Отговори ми, без да лъжеш – извика му на ухото старият селянин със суров глас и ръката му го завъртя, както ръката на детето завъртва оловно войниче. Големите черни очи на Жулиен, налени със сълзи, се срещнаха със сивите и зли очички на стария дърводелец, който сякаш искаше да вникне до дъно в душата му.

ГЛАВА 5

СПАЗАРЯВАНЕ

Constanto restituitrem.¹

Ений

– Отговори ми, без да лъжеш, ако можеш, книжен плъх, откъде познаваш госпожа Дьо Ренал, кога си разговарял с нея?

– Никога не съм разговарял с нея – отвърна Жулиен, – само в черква съм виждал тази дама.

– Значи, тогава си я гледал, безсрамнико!

– Никога! Вие знаете, че в черква аз виждам само Бога – додаде Жулиен с престорено набожен вид, с който се надяваше да избегне юмруците на баща си.

– Но тук все пак има нещо – възрази хитрият селянин и замлъкна за миг. – Но аз няма да изкопча от теб нищо, проклети лицемерце! Както и да е, аз ще се отърва от теб и моят трион от това ще тръгне само по-добре. Ти си подлъгал кюрето или някой друг, който ти е издействал доходното място. Иди се стегни и аз ще те отведа в дома на господин Дьо Ренал, дето ти ще възпитаваш децата му.

– А какво ще получавам за това?

– Храна, облекло и триста франка заплата.

– Не искам да ставам слуга.

– Говедо, кой ти казва да ставаш слуга, та съгласен ли съм аз синът ми да стане слуга?

¹ С мудността си спаси положението.

– Но с кого ще се храня аз?

Този въпрос обърка стария Сорел, той разбра, че ако продължава да говори, може да извърши някакво неблагоприятие; кипна срещу Жулиен, обсипа го с псувни, обвини го в лакомия, най-сетне го остави и тръгна да се посъветва с другите си синове.

Малко по-късно Жулиен ги видя да се съвещават, опрени на своите брадви. Жулиен ги погледа-погледа и като видя, че нищо не може да отгатне, избиколи дъскорезницата и седна от другата ѝ страна, за да не го издебнат пак. Искаше му се да помисли за това неочаквано съобщение, което променяше съдбата му, но се почувства неспособен да мисли разумно; въображението му беше изцяло заето с представите за това, което щеше да види в хубавия дом на господин Дьо Ренал.

„По-скоро ще се откажа от всичко това – каза си той, – отколкото да се съглася да ям на една софра със слугите. Баща ми ще се опита да ме принуди; по-добре да умра. Спестил съм петнадесет франка и осем су, ще избягам още тая нощ; за два дни по най-преките пътища, дето няма опасност да срещна никакъв стражар, ще се озова в Безансон; там ще се запиша войник и ако потрябва, ще мина в Швейцария. Но тогава ще трябва да се простя с всякакъв напредък, с всякакви честолюбиви надежди, с доброто свещеническо звание, което ми открива пътя към всичко.“

Ужасът, че ще се храни заедно със слугите, не бе в природата на Жулиен; той бе готов да върши много по-тежки неща, за да се възмогне. Това отвращение той бе почерпил от „Изповеди“ на Русо: единствената книга, с помощта на която въображението му си представяше света. Сборникът от комуникетата на Великата армия и „Спомените от Света Елена“ допълваха неговия коран. Той беше готов да отиде на смърт за тези три произведения. Никога не повярва в друго. По думите на стария полкови хирург той смяташе всички останали книги на света за лъжливи и написани от измамници, които са се стремили да се издигнат.

Надарен с пламенна душа, Жулиен притежаваше удивителна памет, каквато много често се среща и у глупците. За да разположи в своя полза стария свещеник Шелан, от когото, както виждаше ясно, зависете бъдещата му участ, той беше научил наизуст целия Нов завет на латински; знаеше и книгата на господин Дьо Местр – „Папата“, но вярваше на едната книга толкова малко, колкото и на другата.

Като да бяха се наговорили, Сорел и синът му избягваха да си приказват през целия този ден. Привечер Жулиен отиде да вземе урока си по богословие при свещеника, но не сметна за благоразумно да му каже нещо за необикнове-

ното предложение, което бяха направили на баща му. „Може да е примка – мислеше си той, – трябва да се престоря, че съм забравил това.“

На другия ден още рано господин Дьо Ренал изпрати да повикат стария Сорел, който, след като накара да го чакат час-два, най-после пристигна и още от прага на вратата изсипа цял куп извинения, примесени с още толкова поклони. След цял низ от всевъзможни възражения Сорел разбра, че синът му ще се храни заедно с господаря и господарката на къщата, а през дните, когато имат гости – самичък в отделна стая с децата. Като виждаше нетърпелив господин кмета, Сорел ставаше все по-придирчив и изпълнен с недоверие и учудване, поиска да види стаята, дето ще спи синът му. Тя беше голяма, наредена много прилично, и в нея по това време вече пренасяха леглата на трите деца.

Това обстоятелство сякаш просветли ума на стария селянин; веднага с увереност той поиска да види дрехите, които ще получи синът му. Господин Дьо Ренал отвори писалищната си маса и взе оттам сто франка.

– Ето с тия пари нека вашият син отиде при господин Дюран, сукнарят, и си поръча един черен костюм.

– Ами когато си го прибера от вас – попита селянинът, забравил почителните си обноски, – черният костюм ще остане ли негов?

– Разбира се.

– Хубаво тогава! – каза Сорел с провлечен глас. – Остава значи да се спогодим още върху едно нещо: колко пари ще му плащате?

– Как? – провикна се господин Дьо Ренал възмутен. – Та нали се спогодихме за това още вчера: аз давам триста франка; мисля, че е достатъчно, а може би и много.

– Такова беше вашето предложение, не отричам – каза старият Сорел, като започна да говори още по-бавно; и с гениално прозрение, което ще учуди само онези, които не познават селяните от Франш-Конте, додаде, вгледан втренчено в господин Дьо Ренал: – *Другаде ще намерим повече.*

При тези думи лицето на кмета се сгърчи. Ала той се окопити и след ловък разговор, който трая цели два часа и през който нито една дума не бе казана на вятъра, хитростта на селянина взе връх над хитростта на богатия човек, който не се нуждае от нея, за да живее. Всички многобройни условия, които трябваше да уредят новото съществуване на Жулиен, бяха установени; не само заплатата му беше повишена на четиристотин франка, но бяха длъжни да му я плащат в аванс всеки месец на първо число.

– Добре де, ще му дам тридесет и пет франка – каза господин Дьо Ренал.

– За да закръгли сумата, такъв богат и великодушен човек като нашия кмет – каза селянинът с угоднически глас – няма да се поскъпи да даде и тридесет и шест франка.

– Съгласен съм – каза господин Дьо Ренал, – но да свършим с това.

Обхваналият го гняв тоя път придаде на гласа му твърдост. Селянинът разбра, че трябва да престане да се пазари повече. Тогава на свой ред господин Дьо Ренал мина в настъпление. В никакъв случай той не искаше да даде първия месец тридесет и шест франка на стария Сорел, който много настояваше да ги получи за сина си. Господин Дьо Ренал си спомни изведнъж, че ще дотрябва може би да разкаже на жена си каква роля е играл в това спазаряване.

– Върнете ми стоте франка, които ви дадох – каза той сърдито. – Господин Дюран има да ми дава. Аз ще ида с вашия син да купя черно сукно за костюма му.

След тази проява на сила Сорел сметна за благоразумно отново да изкаже почитанията си; те заеха цял четвърт час. Накрая, като видя, че няма да спечели вече нищо, той се оттегли. Последният му поклон завърши с думите:

– Ще изпратя сина си в замъка.

Така гражданите, управлявани от господин кмета, наричаха къщата му, когато искаха да му се харесат.

Когато се върна в работилницата си, Сорел напразно търси сина си. Страхувайки се да не го сполети някаква беда, Жулиен беше излязъл от къщи посреднощ. Той поиска да скрие на сигурно място книгите си и Кръста на Почетния легион. Затова пренесе всичко у един млад търговец на дърва, негов приятел, на име Фуке, който живееше горе в планината, властваща над Верьер.

Когато Жулиен се яви отново, баща му каза:

– Господ знае, проклетите мързеливецо, дали някога ще бъдеш толкова честен, да ми платиш за храната, която съм ти давал толкова години! Хайде, вземай си партакешите и върви при господин кмета.

Зачуден, задето не го бият, Жулиен побърза да тръгне. Но щом се изгуби от погледа на своя страшен баща, той забави крачките си. Сметна, че за да подкрепи лицемерието си, добре ще е да се отбие в черква.

Тая дума ви учудва, нали? Ала преди да стигне до тази страшна дума, душата на младия селянин беше изминала немалък път.

Още от ранно детство видът на неколцина завърнали се от Италия драгуни от шестия полк в дълги пелерини и каски с дълга черна грива, които Жулиен видя да връзват конете си за решетката на прозореца в бащината му къща, събуди у него безумно желание да стане военен. По-късно той слушаше прехласнат разказите на стария полкови хирург за боевете при моста на Лоди, Арколе и Риволи. Той улови пламенните погледи, които старецът хвърляше към ордена си.

Но когато Жулиен бе на четиринадесет години, във Верьер започнаха да градят една черква, твърде великолепна за едно такова мъничко градче. В нея

имаше особено четири мраморни колони, чийто изглед поразиха Жулиен; те станаха прочути в областта с омразата, която породиха между мировия съдия и младия викарий, изпратен от Безансон и смятан за шпионин на конгрегацията. Съдията насмалко не загуби мястото си – така поне приказваха всички. Не беше ли се той одързостил да завърже спор с един свещенослужител, който почти всеки две седмици отиваше в Безансон, където, както се мълвеше, се срещал с Негово високопреосвещенство епископа?

Между това мировият съдия, човек с многобройна челяд, издаде няколко присъди, които се сториха несправедливи: те всички бяха заведени против онези от гражданите, които четяха вестник „Конститусионел“. Благомислещите възтържествуваха. Наистина работата бе за някакви си три или пет франка; но един от тези, които платиха такава глоба, бе кръстникът на Жулиен, търговец на гвоздеи. В гнева си тоя човек се провикна: „Виждж как се обърнаха работите! Като си помисля само, че от двадесет години наред мировият съдия минаваше за такъв честен човек!“ По това време полковият хирург, приятел на Жулиен, беше вече умрял.

Отведнъж Жулиен престана да говори за Наполеон; той заяви, че иска да стане свещенослужител и оттогава хората постоянно го виждаха в бащината му дъскорезница да чете и наизустява латинската Библия, която свещеникът му беше дал. Добрият старец, изумен от успехите му, прекарваше по цели вечери с него да му преподава богословие. Жулиен показваше пред него само благочестиви чувства. Кой би могъл да отгатне, че това хубаво моминско лице, толкова бледо и кротко, таи непоклатимо решение да приеме хиляди пъти смъртта, но да се издигне.

Да се издигне, за Жулиен означаваше преди всичко да напусне Верьер; той ненавиждаше родното си място. Всичко, което виждаше там, смразяваше въображението му.

Още от ранно детство го спохождаха мигове на унес. Тогава той мечтаеше до забрава, че един ден ще бъде представен на красивите парижанки и ще съумее да привлече вниманието им с някакъв необикновен подвиг. Защо една от тях да не го обикне, както блестящата госпожа Дьо Боарне беше обикнала Бонапарт, когато той е бил още сиромас? От много години в живота на Жулиен не минаваше нито един час, без той да си каже, че Бонапарт, неизвестен и беден лейтенант, стана господар на света само с помощта на сабята си. Тази мисъл го утешаваше в нещастията му, които му се струваха големи, и удвояваше радостта му, когато му се случеше да се радва.

Постройката на черквата и присъдите на мировия съдия озариха ума му отведнъж; навестилата го мисъл сякаш го подлуди за няколко седмици и най-сетне